

Scavenius-affæren 1887-91

Kirkens minister mellem moral og politik

Af Lars Andersen

Da ministeren for kirke- og undervisningsvæsenet, Jacob Scavenius, i 1887 blev involveret i en prostitutionsskandale vaklede den sociale orden i samfundet. Borger-skabet hyldede ægteskabet samtidig med, at mange lukkede øjnene for den voksende prostitution. Magthaverne var stillet over for et dilemma: På den ene side var det nødvendigt at forsvare den kristne moral og ægteskabet mod brandesianisme og fritænkeri. På den anden side var det nødvendigt at beskytte offentlige personers privatliv mod at blive brugt som våben i en politisk kamp. Denne artikel diskuterer sagens betydning for Scavenius' politiske karriere.

Det vakte betydelig opsigt, da Højres kultusminister Jacob Frederik Scavenius ved folketingsvalget i januar 1887 blev beskyldt for at besøge et offentligt fruentimmer i Knabrostræde i København. Den københavnske grosserer og bogholder Carl Ingeman-Petersen interpellerede ministeren på valgdagen den 28. januar i Store Heddinge på Stevns og spurgte »om ikke det er at gjøre Nar af Ægteskabet, om ikke det er at sparke Moral og Religion over Ende, om ikke det er at forhaane baade Gud og Mennesker, naar han, Kirkens øverste Tjener, gaar paa Horehus«. ¹ Scavenius havde en uge i forvejen på et vælgermøde i Store Heddinge talt for, at den københavnske radikalisme, eller med andre ord brandesianismen, skulle mødes med et værn for kristendom og ægteskab.

Den 33-årige Carl Ingeman-Petersen blev straks efter arresteret af den lokale byfoged i Store Heddinge, og valghandlingen blev ført til ende med sejr til Scavenius over Venstres kandidat, sagfører Svend Høgsbro. Men sagen udviklede sig til en spektakulær skandale, der på den ene side var »gefundenes fressen« for avisernes mere kulørte spalter, men på den anden side ramte den ned i tidens offentlige moraldebat og afspejlede modstillinger mellem det private og det offentlige samt forholdet mellem kristen og borgerlig moral. Skandalen er fast inventar

1. *Østsjællands Folkeblad*, 2/2 1887. Efter valgloven var det muligt for stemmeberettigede borgere på selve dagen for den offentlige valghandling til Rigsdagen at rette en forespørgsel, en »interpellation«, til de politiske kandidater.

i Scavenius-biografier og historiske værker om forfatningskampens tid. Her er den almindelige konklusion, at skandalen nok svækkede Scavenius, men som hovedforklaring på hans afgang nogle år senere i 1891 peges der i forskningen på *politiske* årsager. Konseilspræsident J.B.S. Estrup afskedigede Scavenius den 6. juli 1891 med den begrundelse, at Scavenius modarbejdede regeringens politiske linje. Denne artikel argumenterer for, at den reelt afgørende årsag til ministerens fald fra magten var hans *private* forhold, hans »livsvandel«, og især håndteringen af sagen om Ingeman-Petersens beskyldninger, hvor Scavenius anlagde injuriersag fremfor offentligt at afvise beskyldningerne.

Der var tale om en toppolitiker, der blev fældet af sit privatliv. Th. Thaulow har i en ældre Estrup-biografi citeret konseilspræsident Estrup for følgende private udtalelse om årsagen til kultusministerens afgang: »I en spændt og kritisk Tid, hvor der ikke maa kunne sættes en Plet paa en eneste af Ministrene, kan jeg ikke have Scavenius i Regeringen«. ² Denne udtalelse betragtes i litteraturen om Scavenius' fald som en legende og tillægges ikke værdi. Ikke mindst fordi Thaulow angav Estrups søn som ophavsmand til udtalelsen. Nærmere studier af processen tyder dog på, at Thaulow, uanset kildefastheden af udsagnet, havde fat i den rigtige forklaring. Denne artikel bringer med andre ord et korrektiv til den almindelige opfattelse af Jacob Scavenius' afgang som kultusminister. Et fokus på privatlivet rejser, især når det gælder en kultusminister, to problemstillinger: Kan man kræve en særlig moral af kirkens minister, og hvor går grænsen mellem privatliv og politik? Denne artikel viser, at Estrup, sekunderet af justitsminister Johannes Nellemann, reelt måtte bøje sig for det første uden at overskride det sidste.

Historikernes vurdering

Folketingsvalget i 1890 havde styrket Socialdemokratiet og de radikale Venstregrupper under ledelse af Viggo Hørup og Chresten Berg. Moderate grupper i Venstre såvel som Højre indledte herefter forhandlinger om en politik, der kunne modvirke den københavnske radikalisme såvel som socialismen samt bringe provisorietiden til ophør. Scavenius havde op gennem 1880'erne været selve nerven i Højres provisoriepolitik samt en ivrig tilhænger af Københavns befæstning. Samtidig var han i åndelige, litterære og kulturelle spørgsmål mere på radikalismens side. Han praktiserede en del og hersk-strategi, som Frede Bojsen

2. Th. Thaulow: *Jacob Brønnum Scavenius Estrup. Hans Liv og Gerning 1825-1913*, København 1940, s. 254.

har karakteriseret som »den politik, der vilde gennemføre provisoriet ved koketteren med Brandesianismen – med motto: fæstningen for theateret«. ³ Det er derfor oplagt at betragte ham som en hindring for den forligspolitik, der i Højre blev ført af Lars Dinesen og justitsminister Johannes Nellemann og i Venstre af Frede Bojsen.

I *De danske ministerier* skriver Svend Thorsen, at Scavenius' fald skyldes politiske årsager. Faldet var en logisk følge af et politisk forlig om fattiglov, toldpolitik og alderdomsforsørgelse, som Estrups regering indgik med Frede Bojsens det moderate Venstre den 7. marts 1891. At den »Ingeman-Petersenske sag« skulle have spillet en rolle for Estrups beslutning, afvises med henvisning til Estrups ønske om at forlænge sit politiske liv ved at lade forligskræfterne få et friere løb. Den forsvarsivrige Scavenius havde ved forligspolitikens sejr angiveligt udspillet sin politiske rolle. Svend Thorsen synes i høj grad at fæstne lid til tidligere vurderinger fra centrale personer i Venstre, især Frede Bojsens og Niels Neergaards erindringer. ⁴

Sigurd Rambusch, der har skrevet den store biografi *Jakob Scavenius. En moderne politiker i det gamle Højre* (1988), har vurderet sammenhængen mellem afskedigelsen og forhandlingspolitikken således: »Estrup havde affundet sig med megen kritik rettet mod Scavenius, hørt mange rygter uden at tage affære. Men han kunne ikke tolerere, at en minister modarbejdede regeringen«. ⁵ Rambusch henviser her til en modvilje mod forhandlingspolitikken, som Scavenius mente ville føre til en ufuldstændig forsvarsordning samt åndelig reaktion. Scavenius' politiske linje passede dårligt med den kristelig-agrarer linje, der havde sine fremmeste fortalere i Frede Bojsen og Lars Dinesen, forhandlingspolitikken to arkitekter. Rambusch hævder, at Scavenius i foråret og tidligt på sommeren 1891 i skrift og tale decideret modarbejdede forliget fra 7. marts 1891.

Tættest på at indrømme skandalen fra 1887 en vis betydning er Troels Finks *Estruptidens politiske historie 1875-1894* (1986). Fink har i den hidtil bedste fremstilling af sagen et blik for, hvordan injurieszagen mod Ingeman-Petersen i stigende grad belastede Scavenius i efteråret 1890 på grund af beskyldninger om bestikkelse af vidner. Landets biskopper såvel som justitsminister Nellemann og konseilspræ-

3. *Frede Bojsens politiske erindringer*, udg. Kristian Hvidt København 1963, s. 208.

4. Svend Thorsen: *De danske Ministerier 1848-1901*, København 1967, s. 438. Se også Kristian Hvidt (udg.) 1963, s. 208; Niels Neergaard: *Erindringer. Fra Ungdomsaarene og fra mit offentlige Liv 1854-1894*, København 1935, s. 255.

5. Sigurd Rambusch: *Jakob Scavenius. En moderne politiker i det gamle Højre*, Universitetsforlaget i Aarhus, 1988, s. 192.

sident Estrup var bekymrede over situationen og drøftede uden tvivl Scavenius' afgang ved indgangen til 1891. Alligevel blev modstand mod forhandlingspolitikken også hos Fink den primære forklaring på Scavenius' dramatiske fald fra magten, og i den forbindelse især den ideologiske kamp i Højre mellem Scavenius og Lars Dinesen, der arbejdede på en traditionel kristelig-agrar grund. De politiske modsætninger mellem de to var reelt det afgørende punkt. Fink lægger her især vægt på et politisk manifest, som Scavenius lod trykke i blandet andet *Dagens Nyheder* den 10. august 1891, hvor han i stærke vendinger advarede mod en åndelig degeneration i et Højre under Lars Dinesens indflydelse.⁶

Når historikerne tilsyneladende har placeret »den Ingeman-Petersenske sag« på hylden med andre delikate anekdoter og gode historier, overses i den forbindelse flere aspekter. For det første er Estrups officielle begrundelse samt Neergaards og Bojsens tolkninger løbet historikerne i pennen uden refleksion over de indlysende interesser, disse politikere kunne have i at konstruere en bestemt sammenhæng – Estrup for at forlænge sit politiske liv, og især Bojsen for at fremhæve forhandlingspolitikken trofæ.⁷

For det andet synes historikerne at abonnere på en idé om en adskillelse af det private og det politiske som distinkte sfærer, der i det borgerlig-liberale demokrati per definition er adskilte. Det facit gør det nærliggende at tolke afgangens som minister entydigt i en bestemt retning. Men herved risikerer man at ende i en tautologisk slutning, hvor det private ikke får politisk betydning – fordi det er privat! Indgangsvinkel bliver derfor lig udgangsvinkel. Her overses det tilmed, at samtidens politikere, både tilhængere og modstandere af Scavenius, havde en interesse i at camouflere årsagen til afgangens som politisk frem for privat. Ingen i Rigsdagen ønskede reelt at skabe præcedens for, at privatlivet skulle kunne vælte politikere.

6. Troels Fink: *Estruptidens politiske historie 1875-1894 II*, Aarhus 1986, s. 215-216. Samme tendens ses i nyere fremstillinger, se Carl Trock: »Jakob Scavenius som kirkeens minister 1880-1891 (2. del)«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1996, s. 99-148; Peter Garde: *Redaktører og andre stridsmænd. Ti historiske retssager*, Thomson Reuters 2009, s. 197-228.

7. For det andet er det, som Erik Henrichsen har gjort det, problematisk at henvise til Scavenius selv, der i et tilbageblik i 1911 pegede på forhandlingspolitikken som årsag til afgangens. Scavenius blev i tiden efter 1891 til en martyr i radikale journalisters og politikeres øjne. Men Scavenius havde selv en væsentlig interesse i at fremhæve forhandlingspolitikken som afgørende, dels for at sløre de private aspekter, og dels fordi forhandlingspolitikken netop ikke reddede Højre ved magten i det lange løb, se Erik Henrichsen: *Mændene fra Forfatningskampen*, bd. I, København 1913, s. 176-177.

For det tredje overses det eklatant, at Scavenius' modstand mod forhandlingspolitikken ved nærmere eftersyn skal dateres til tiden efter hans afgang i 1891. Modstanden mod forhandlingspolitikken var snarere en reaktion på afgangen end årsagen til den. Scavenius havde allerede i efteråret 1890 læst de politiske signaler meget klart og sluttet op om bestræbelserne på at indgå forlig med dele af Venstre. Forholdet til Lars Dinesen var ganske vist betændt, men forhandlingspolitikken var reelt set ikke en begrundelse for at fyre Scavenius.

Denne artikel vil, modsat historikerne hidtil, argumentere for, at den »Ingeman-Petersenske sag« ikke var sekundær, eller blot en »god historie«, men det helt afgørende moment i Scavenius' politiske skæbne.

Kirkelig eller borgerlig moral

Rygterne om Ingeman-Petersens adfærd i Store Heddinge den 28. januar 1887 blev spredt med lynets hast i det ganske land.⁸ I mange år havde der cirkuleret rygter om Scavenius' udenomsægteskabelige affærer.⁹ Nu var der imidlertid anledning til at diskutere, om en kultusminister, der blandt andet havde kirken blandt sine ressortområder, burde udvise en særlig kristen moral?

Da Scavenius' valgbrev skulle prøves i Folketinget i starten af februar 1887 fremhævede et par Venstrefolk de moralske aspekter af sagen. Chr. Ravn krævede sagen om Ingeman-Petersen grundigt belyst samt en melding fra kultusministeren om rygterne. Det var afgørende, da folkekirken stod foran indvielsen af den nye Sct. Pauls kirke i Århus.¹⁰ Gårdejer Hans Dønnergaard begyndte at læse op fra interpellationen men blev imidlertid stoppet af Folketingets midlertidige formand, Chresten Berg, inden Dønnergaard nåede til ordet »horehus«. Venstrelederen Berg måtte afvise hans partifæller med henvisning til to forhold, 1) der var ikke indkommet en formel klage til Folketinget

8. Det var Venstrepressen, der stod for udbredelsen, se *Østsjællands Folkeblad* 29/1 1887, 31/1 1887, 5/2 1887, *Morgenbladet* 2/2 1887, 5/2 1887.

9. Scavenius selv gjorde ikke meget for at skjule dette. En af de gennemgående elskerinder i 1880'erne var Johanne Glogau, født 1848 og enke efter en tysk officer. Hun boede alene i en veludstyret lejlighed i København, hvor hun modtog jævnlige besøg af kultusministeren. Helt utroligt har Scavenius i sit arkiv gemt mere end 40 breve fra hende. Glogau beklager i et af brevene, at Scavenius foruden hende så andre damer, men det var omvendt blot at forvente, da »... Følelserne er jo hos Dem af en Beskaffenhed, i dag én, i Morgen en anden«, Rigsarkivet: Jacob Scavenius' arkiv, A.I.6, *Brev fra Johanne Glogau til Jacob Scavenius, udat.*

10. *Rigsdagstidende* 1886-87, *Folketingets Forhandlinger*, sp. 1197.

angående arrestationen af Ingeman-Petersen, og 2) indholdet af interpellationen angik kultusministerens private forhold, og som sådan var det ikke en sag for Folketinget.¹¹ Såvel *Morgenbladet* og *Politiken* afviste, at sagen havde politisk betydning.¹²

For den videre udvikling i sagen var to begivenheder afgørende. Den 6. februar 1887 deltog Scavenius sammen med Sjællands biskop Bruun Jul Fog og biskop i Århus Johannes Clausen i indvielsen af den omtalte Sct. Pauls kirke. Kirkeindvielsen var et tilløbsstykke.¹³ Folk ville se den minister, hvis navn havde været på alles læber siden valgdagen i Store Heddinge. Den lokale socialdemokratiske presse i Århus berettede følgende om Scavenius' ankomst til kirken: »...denne hellige Mand syntes slet ikke glad til Mode. Vorherre, der lader sin Sol skinne baade paa Retfærdige og Uretfærdige, lod den i Dag skinne lige i Øjnene paa Scavenius. Den trekantede Hat ydede intet Værn«. ¹⁴ Han hastede ind i kirken, nogle skridt foran biskop Johannes Clausen. Scavenius gik ved en højtidelig lejlighed som denne i spidsen for en procession af præster og biskopper og indtog en hædersplads i kirken.

Den anden afgørende begivenhed var Carl Ingeman-Petersens offentliggørelse af pjecen *En Redegørelse i Anledning af Interpellationen i Storeheddinge*, som blev omdelt til både pressen, gejstligheden og Rigsdagens medlemmer den 19. februar 1887. Her gentog han sine beskyldninger fra valgdagen og offentliggjorde samtidig et halvandet år gammelt brev til konseilspræsident Estrup, hvor han oplyste følgende om en observation ved aftentide den 28. oktober 1885:

Igaar Aftes Kl. 8,55, da jeg var paa Vejen til mit Hjem, mødte jeg paa Hjørnet af Knabrostræde og Nybrogade Kultusminister Scavenius. Han bøjede ned ad Knabrostræde, og da det var mig paafaldende, at en Minister – navnlig i disse sørgelige Tider – gik ind i en saadan skummel Del af Byen, fulgte jeg ham. Ministeren

11. Efter to dage i arresten blev Ingeman-Petersen løsladt. Han klagede efterfølgende til justitsminister Johannes Nellesmann over uregelmæssigheder i forbindelse med arrestationen. Ingeman-Petersen følte sig udsat for en hetz og blev stik mod reglerne opsøgt i arresten af flere Store Heddinge-borgere, der beskyldte ham for at være forargelig og vanvittig. Justitsministeriets embedsmænd vurderede, at der var sket en række lovbrud, men ikke desto mindre afviste Nellesmann at tage sagen op, Rigsarkivet: Justitsministeriets arkiv, 1. Ekspeditionskontor, J.nr. 990/1887.

12. *Morgenbladet* 5/2 1887, *Politiken* 12/2 1887.

13. Henrik Fode m. fl.: *Sct. Pauls i Aarhus*, Århus Byhistoriske Fond 2011, s. 7ff.

14. *Demokraten* 7/2 1887.

gik ind i Knabrostræde Nr. 24 og af Skyggen paa Rullegardinerne paa 1ste Sal kunde jeg se, at han kom derind.¹⁵

Ejendommen lå i en af de berygtede prostitutionsgader og husede to prostituerede. I den omtalte lejlighed på førstesalen boede den 24-årige Laura Nannestad, der siden gentagne overtrædelser af straffelovens utugtsparagraf (§180) i en årrække havde været indskrevet som offentligt fruentimmer.¹⁶

Estrup meddelte Scavenius indholdet af brevet, hvortil kultusministeren svarede benægtende om det påståede. Estrup foretog sig derfor ikke videre i sagen.¹⁷ Men efter interpellationen i Store Heddinge og nu kirkeindvielsen i Århus måtte Ingeman-Petersen efter eget udsagn offentliggøre brevet. Sagen om ministerens moral var ikke privat: »Nej!, det er en Sag, der angaar Folket, og især den Del, der hører til den danske Folkekirke«. ¹⁸ Kirken havde ubetinget ret til at kræve en ren kristelig sædelig moral af en kultusminister, uanset at dette embede principielt var verdsligt. Det var, som han efterfølgende skrev i et indlæg i *Politiken*, hans kristenpligt at reagere mod Scavenius, som Ingeman-Petersen anså for kirkens øverste, »...altsaa min Foresatte, som jeg skulde kunne se op til, som den, der fører Guds Riges Sag frem i vort Fædreland«. ¹⁹

Ingeman-Petersens pjece blev fulgt op af en lang række pjecer og indlæg i dagblade fra præster, der mente, at Scavenius havde krænket kirkens ære. Ikke mindst fordi Scavenius ikke offentligt klart svarede på beskyldningerne. Sognepræst i Ølsted ved Horsens, Lavrids Nye-gaard, skrev i det grundtvigske hovedorgan *Dansk Kirketidende*, at det kastede en stor forargelse ind i kirken, når dens »øverste Tjener intet

15. C. Ingeman-Petersen: *En Redegørelse i Anledning af Interpellationen i Storehedinge*, Otto Müllers Bogtrykkeri, 1887, s. 3-5.

16. Laura Nannestad var født den 21. juni 1861. Om hendes familiære baggrund ved vi blot, at hun kom fra trange kår. Laura Nannestad havde boet i lejligheden siden april 1884. Hun var indskrevet som »privatboende offentligt fruentimmer«. Hun boede tilmed alene i lejligheden i Knabrostræde 24, hvilket tyder på, at hun tilhørte den bedre del af klassen af københavnske prostituerede, se Rigsarkivet: Københavns Politik, Politidirektørens Sekretariat: Udtagne Sager, G-62: Den offentlige Prostitution 1874-1906.

17. Estrups reaktion kender vi fra hans vidneudsagn i den injuriersag, som Scavenius indledte i slutningen af februar 1887, se Rigsarkivet, Landsover- samt Hof- og Stadsrettens arkiv, 1. Vidnekommission, Forhørsprotokol A.I., 1887-1889, s. 12.

18. Ingeman-Petersen 1887, s. 8.

19. *Politiken* 1/3 1887

har at svare paa den Beskyldning, som er udkastet.«²⁰ Der var røre i kirkeverdenen. Indre Missions præster i København talte om at gå til kongen og i provinsen, især i Jylland, blev der holdt præstemøder, hvor man krævede Scavenius væk.²¹

Fælles for Nyegaard, Ingeman-Petersen og en række vrede præster var det synspunkt, at kultusministeren som kirkens øverste var et moralsk forbillede for befolkningen. Den kristelige moral og kirkens ære stod over de verdslige love i det borgerlige samfund. Grundloven stillede fordringer på, hvad man må og skal som borger, ikke nødvendigvis hvad man må og skal som menneske. Tydeligst blev kritikken formuleret af sognepræst Thomas Rørdam fra Vejlv på Sydsjælland. Han understregede i skriftet *Folkekirkens Stilling i Øjeblikket*, der udkom den 24. februar, at forholdet mellem stat og kirke var et gensidigt understøttelses- og anerkendelsesforhold. Staten havde sin ret til som øvrighed at kræve kirkens lydighed. Kirken måtte ikke tilrive sig statens magtområde. Men omvendt må staten tage et skyldigt hensyn til kirkens ære eller kirkens ret til at hævde en position som menighedens opbygger og forvalter af Guds rige på jorden. Scavenius' adfærd, især ved at deltage i kirkeindvielse uden at svare Ingeman-Petersen, havde bragt dette forhold ind i en pinlig situation:

Efter den verdslige Ret var hans Plads ganske rigtigt i Spidsen for Prosessionen, ved siden af Biskopperne. Men at denne Minister, med denne personlige Beskyldning og Tavshedens Mærke paa sig, indtog denne Plads, var en dyb, dyb Krænkelse af Kirkens Ret.²²

Den folkekirkelige ordning hvilede i flere præsters øjne på en overenskomst mellem stat og kirke, hvor kultusministeren havde en moralsk forpligtelse over for kirken. Dette uanset ministerens formelle og juri-

20. *Dansk Kirketidende* 20/2 1887. Redaktøren af Dansk Kirketidende, C. J. Brandt, stemte i: »Forargelsen er stor og vidt udbredt, den lader sig ikke tie bort«. Nyegaards artikel blev trykt i en række dagblade og han fulgte op på den i *Morgenbladet* 5/3 1887.

21. Se *Mors Folkeblad* 8/3 1887, *Skive Folkeblad* 19/3 1887.

22. Thomas Rørdam: *Folkekirkens Stilling i Øjeblikket. En Lejlighedsbetragtning*, København 1887, s. 10-12. Se også for lignende indlæg: *Tidens Strøm* 11/2 1887; Henry Ussing: *Kirkens Krav. Et Indlæg i Store Hedinge-sagen*, København 1887; M.A.S. Lund: *En Prædiken efter Tidens Lejlighed*, København 1887. Ingeman-Petersen var et »kristent sandhedsvidne«, skrev forfatteren Gustav Wied, der med en noget ujævn pjece, der rasede mod den tavse del af præsteskrabet, indledte sin forfatterkarriere under pseudonymet »Peter Idealist«, se Peter Idealist: *Nogle Aforismer i Anledning af Interpellationen i Storehedinge*, København 1887.

diske stilling. Der var tale om en overenskomst, der vel at mærke ikke var nedfældet i statens love, men hvilede på et moralsk gensidigt anerkendelsesforhold. Derfor kunne kirken kræve en særlig kristelig sædelig moral af ministeren, hvis private liv derfor afgjort havde offentlighedens interesse. De to aspekter kunne ikke adskilles. De kirkelige reaktioner afspejlede synet på en ekstra moralsk dimension, foruden den grundlovsmæssige, i samvirket mellem stat og kirke. Kunne eller ville ministeren ikke offentligt rense sig for de beskyldninger, der var fremsat af Ingeman-Petersen, skulle han træde tilbage. Det synspunkt var der bred opbakning til i gejstligheden. Den borgerlige moral, eller »den offentlige moral«, som Nyegaard kaldte den, hvorefter sagen alene skulle regnes for privat og i øvrigt ikke ulovlig, var et tegn på en afkristning af samfundet.²³ Den offentlige moral går uden videre ud fra lastens nødvendighed og statens forpligtelse til at beskytte den ved prostitutionslovgivningen.²⁴

Scavenius, biskopperne og den offentlige mening

Jacob Scavenius havde et ganske anderledes syn på forholdet mellem stat og kirke. Han følte sig afgjort ikke kaldet til offentligt at svare på beskyldninger, der angik hans privatliv. Derimod lod han sin sagfører, Frederik Zahle, anlægge injuriersag mod Ingeman-Petersen i forlængelse af offentliggørelsen af interpellationen og brevet til Estrup.

Scavenius drøftede sagens principielle karakter med biskop P. E. Lind fra Aalborg. Biskopperne gjorde sig i februar 1887 bemærket ved deres tavshed, hvilket fik de kritiske præster til at anklage dem for misforstået lydighed overfor autoriteterne. Biskopper som Jørgen Swane i Viborg, Johannes Clausen i Århus, og P.E. Lind i Aalborg var enige med præsterne i, at ministeren ikke kunne blive på posten med Ingeman-Petersens beskyldning siddende på sig. P.G. Lindhardt har offentliggjort en brevveksling mellem disse biskopper, og her fremtræder

23. *Morgenbladet* 5/3 1887

24. Fra Midnatsmissionen, en sædelighedsforening under Københavns Indre Mission, lød det med beklagelse, at kampen imod prostitutionen i København var blevet umulig, når kultusministeren på det nærmeste havde blåstemplet uvæsenet ved sine handlinger. Midnatsmissionens folk, såsom egyptolog H. O. Lange, greve Adam Moltke og professor i statsvidenskab Harald Westergaard, delte Ingeman-Petersens og de vrede præsters syn på kultusministerens moralske rolle som forbillede. Men de holdt alligevel Ingeman-Petersen ud i strakt arm. Midnatsmissionens metoder var at advare – ikke at angive, se *H. O. Lange. En mindebog*, udg. P. Helveg-Larsen, København 1955, s. 155; Rigsarkivet: Thomas Rørdams arkiv, Brev fra Adam Moltke til Thomas Rørdam 11/3 1887; *Politiken* 20/2 1887.

klart en pinlig erkendelse af tavsheden.²⁵ Jørgen Swane ønskede handling og bad den 19. februar 1887 Sjællands biskop Bruun Jul Fog stå i spidsen for et andragende til Scavenius om at fralægge sig beskyldningen eller fratræde sin stilling.

Men biskop Fog var i en pinlig klemme. På den ene side havde han deltaget med Scavenius i kirkeindvielsen i Århus. Han mente selv, at dette anbragte ham på de anklagedes bæk.²⁶ Og Fog havde pinlig vished om beskyldningernes sandhed fra en samtale med Scavenius den 6. februar.²⁷ For det andet var Fog fanget i sin rolle som nær kirkepolitisk rådgiver for Scavenius og formand for Det kirkelige Råd, som var blevet oprettet af Scavenius i 1883. Fog var ifølge egen erkendelse kommet så tæt magten, at Scavenius' fald ville få konsekvenser for ham selv. Han forsøgte at købe tid ved forhandlinger med Nellemann og Estrup men ville dog ikke lægge bånd på de øvrige biskopper.

Biskop Lind advarede Scavenius om den forestående aktion, der, med eller uden Fog, med sikkerhed ville tvinge Scavenius til offentligt at afvise beskyldningen eller træde tilbage. I sit svar den 24. februar gav en tydelig fornærmet Scavenius klart udtryk for sin opfattelse af ministerens rolle i forhold til kirken:

Mit Embede er ikke et kirkeligt Embede, men et rent politisk-administrativt Embede. Jeg er ikke Kirkens Tjener, men kun Statens Tjener. H.M. Kongen kan gjøre en Jøde eller en erklæret Fritænker til Cultusminister, hvis han maatte finde det rigtigt. Heraf følger med nødvendig Conseqvents, at der ikke kan forlanges en særlig qualificeret Dyd af en Cultusminister frem for af en hvilken som helst anden Minister eller Embedsmand. – Jeg har gennemført Kirkeraadsordningen just med Hensyn hertil.²⁸

Scavenius accepterede ikke en overenskomst mellem staten og kirken vedrørende ministerens moral. Tværtimod henholdt han sig til en ganske

25. P. G. Lindhardt: »Stat, kirke og borgerlig moral«, *Historie/Jyske Samlinger*, Ny Rk., 4, 1957, s. 97-128.

26. Biskop Clausen, der også deltog i kirkeindvielsen i Århus, forsøgte offentligt at forsvare dette med henvisning til en »kristelig sindighed«, hvor man ikke skulle dømme folk på løse rygter, *Dansk Kirketidende* 27/2 1887. Hertil svarede Lavrids Nyegaard, at biskopperne forud for kirkeindvielsen i så fald som minimum burde have afkrævet ministeren et offentligt svar, *Dansk Kirketidende* 6/3 1887.

27. Rigsarkivet: Johannes Clausens arkiv, Brev fra B. J. Fog til Johannes Clausen 24/2 1887

28. Lindhardt 1957, s. 111.

Allerede i februar 1887 blev der spekuleret i Scavenius' afgang. Det socialistiske satiriske ugeblad *Ravnen* udkom den 27. februar med denne tegning, kaldet »Nye Roller«, hvor Højres Henning Matzen prøver kjole og krave i Scavenius' påsyn. Efter *Ravnens* oplysninger skulle Scavenius være villig til at træde af som »Hyrde over alle Hyrder« mod at få udenrigsministerposten. Sådan skulle det ikke gå (Kilde: *Ravnen* 27/2 1887).

anden overenskomst, der angik oprettelsen af Det kirkelige Råd i 1883. Rådet, der bestod af de syv biskopper og to professorer i henholdsvis teologi og jura, havde rådgivende funktion i forhold til de kirkelige lovforslag fra ministeriet. Initiativet styrkede Scavenius' forbindelse til biskopperne, der nu fik en mere privilegeret position.²⁹ Men det var tilsyneladende tilmed et motiv for Scavenius, at Det kirkelige Råd kunne betragtes som en forsikring imod, at der kunne stilles særlige krav til ministeren sammenlignet med andre af statens embedsmænd.³⁰ Rådet var på denne måde en modvægt mod det verdslige i Scavenius' egen livsførelse. En del og hersk strategi, hvor biskopperne fik deres kirkeråd, mod at kirken ikke stillede krav om en særlig livsførelse.

Dette var i Scavenius' øjne den reelle overenskomst mellem minister og biskopper. Derfor havde biskopperne ikke ret til at foretage sig, hvad de øjensynlig var i færd med. Nogen offentlig erklæring skulle biskopperne ikke forvente. I stedet var hele sagen nu et ærinde for Landsover- samt Hof- og Stadsretten i København. Scavenius med-

29. Om rådets oprettelse og funktion, se Jens Rasmussen: *Forholdet mellem kirke og stat i Danmark. Kirkeforfatningsspørgsmålet i sidste halvdel af det 19. århundrede. De kirkelige perspektiver*, Syddansk Universitetsforlag 2011, s. 172ff.

30. Allerede da Scavenius fremlagde kirkerådstanken for daværende biskop H.L. Martensen var Scavenius inde på den side af sagen, se Carl Trock: »Jakob Scavenius som kirkens minister 1881-1891«, *Kirkehistoriske Samlinger* 1995, s. 127.

delte biskopperne samme 24. februar, at han ville lægge sag an mod Ingeman-Petersen for æreskrænkende udtalelser. Biskoppernes erklæring blev nu som følge af sagsanlægget henlagt, og præsterne blev bedt om at indstille skrivelserne. Jørgen Swane mente imidlertid, at sagen trods sagsanlæg var farlig for kirkens anseelse. Swane var naturligvis klar over det politisk-administrative i kultusministerens formelle stilling efter grundloven, men det ændrede ikke på, at den lutherske folkekirke hvilede på statens pligt til at kun at byde kirken ministre med en ren kristelig moral.³¹ Her var biskopperne ganske på linje med de kritiske præster. Men den beklemte biskop Fog fik tilsyneladende held til foreløbig at lukke sagen ned uden en bispeaktion.³² Omvendt rasede præster som Henry Ussing og Vilhelm Beck over, at Scavenius nu med god samvittighed kunne forholde sig tavs og henvise til den retslige behandling af sagen.³³

Desuden var der formentlig ikke mange, der for alvor troede, at Ingeman-Petersen kunne vinde sagen. Adskillige småskrifter og indlæg i dagblade vidnede om, at Scavenius havde den offentlige mening på sin side. Bortset fra de kirkelige kredse var det almindeligt at betragte Ingeman-Petersen som den halvgale person, der ved sit angiveri var den virkelige skandalemager. Højres presse gjorde sig umage med at begå et karaktermord på forfatteren. *Dagbladet* ryddede hele forsiden den 1. marts 1887, tilsyneladende med det ene formål at miskreditere Ingeman-Petersen. Han blev beskrevet som en »... forstyrret og exalteret Person, ja vitterlig ialfald tidligere sindssyg Person«.³⁴ Og *Jyllandsposten* kunne den 10. marts bringe den oplysning, at Ingeman-Petersens læge, en doktor Fenger fra København, angiveligt skulle have erklæret Ingeman-Petersen for nærmest sindssyg.³⁵

Dagbladet skrev om den skammeligste krænkelse af privatlivets fred. Skandalen kunne medføre »... et Spioneringssystem, der kunne

31. P. G. Lindhardt 1957, s. 117.

32. I Kultusministeriet forlød det i dagene efter offentliggørelse af Ingeman-Petersens pjecce den 19. februar, at Scavenius fortsat ikke havde i sinde at foretage sig noget i sagen. Men den 24. februar havde han ændret mening. Flere kilder peger i retning af, at det var på biskop Fogs indtrængende opfordring, at Scavenius nølende anlagde sagen, se P. Helweg-Larsen (udg.), 1955, s. 154; Rigsarkivet: Johannes Clausens arkiv, Brev fra B. J. Fog til Johannes Clausen 26/2 1887

33. Carl Trock: »Tre reaktioner på Henry Ussings »Kirkens Krav« fra 1887«, *Kirkehistoriske Samlinger* 2000, s. 35-50; *Dansk Kirketidende* 6/3 1887.

34. *Dagbladet* 1/3 1887.

35. *Jyllandsposten* 10/3 1887. Se også en kraftig fordømmelse af Ingeman-Petersen i den Scavenius-venlige *Dagens Nyheder* 4/3 1887.

føre til de modbydeligste Konsekvenser.«³⁶ Man kunne tænke sig, at alle offentlige personer, især politikere, fremover skulle finde sig i offentlige inkquisitioner i privatlivet. Derfor måtte en galning som Ingeman-Petersen stoppes. Avisen bragte ligeledes en udtalelse fra Højres partiorganisation i Store Heddinge, der gav fuld støtte til Scavenius mod de lumpne og utidige anklager. Her stod blandt andet:

Men Opfattelsen af den Sag er den – som deles af de Fleste her – at vi ikke hverken kunne eller ville dømme en mand, fordi en os ubekjendt Person udslynger en Beskyldning, at Fremkomsten af denne Beskyldning – selv om den maatte være sand – aldeles ikke er sømmelig eller berettiget ved den Lejlighed, men i allerhøjeste Grad burde fordømmes af alle fornuftige Mænd.³⁷

I en række af små pamfletter, der udkom i kølvandet på sagen finder vi tilsvarende synspunkter. Den offentlige skandale var begået af Ingeman-Petersen og ikke Scavenius. Eksempelvis lød det fra en forfatter, der under navnet »Orion« skrev, at en mand ikke forarger offentligt, hvis han i yderste diskretion besøger et offentligt fruentimmer. Scavenius havde netop været temmelig diskret: »Ministeren vilde ikke vække offentlig Forargelse, men Ingeman-Petersen har vakt den«.³⁸ For Orion var Ingeman-Petersens handling et ufint eksempel på »dyneløfteri«. Det afgørende var ikke, om beskyldningen var sand, men derimod alene det faktum, at den var fremsat offentligt! Hermed overskred Ingeman-Petersen grænsen mellem det private og det offentlige. Det var det virkelige normbrud.³⁹ Oppositionens aviser stod ligeledes bag Scavenius.⁴⁰ Ingeman-Petersen havde vel næppe set noget som helst. Sandheder kom nu en gang sjældent frem »gennem Natmænd og skjulte Døre, saalidt som gennem Bagvaskelser og Bagvaskere«.⁴¹

36. *Dagbladet* 1/3 1887.

37. *Dagbladet* 1/3 1887.

38. »Orion«: *Affæren Ingeman-Petersen. Nogle Bemærkninger*, M.F. Blauenfeldts Forlag 1887, s. 2. Se lignende tendens i: »Josefine«: *Hvem har Ret? Scavenius eller Ingeman-Petersen*, J. Nielsens Forlag 1887; J. Petersen: *Skandalen! Betragtninger i Anledning af Hr. Ingeman-Petersens Angreb paa Hs. Excellence Kultusminister Scavenius*, Bernh. Wennstrøm 1887.

39. Selv Georg Brandes meldte sig i debatten, under pseudonym, med en ætsende kritik af Ingeman-Petersen som en »lumpen angiver«, se H. P. Petersen: *En enfoldig Kristens Svar paa Ingeman-Petersens Redegørelse*, København 1887.

40. *Morgenbladet* 21/2 1887, *Politiken* 12/2 1887, 28/2 1887, *Østsjællands Folkeblad* 7/3 1887.

41. *Politiken* 8/3 1887.

Morgenbladet understregede, at det ikke var rimeligt at udsætte ministeren for en »moralisk Ratifikation«.⁴²

Det var utvivlsomt medvirkende til sagens store offentlige bevågenhed, at den fandt sted samtidig med en større offentlig debat om moral og seksualitet. Elias Bredsdorff har i bogen *Den store nordiske krig om seksualmoralen* skrevet om denne elektriske spænding i tidens moralforhold og om et tavst kompromis, hvor man i borgerskabet ophøjede ægteskabet til idealet samtidig med, at man lukkede øjnene for den stigende prostitution.⁴³ Scavenius-affæren udstillede denne problemstilling. Den sociale orden i samfundet blev rystet ved beskyldninger om, at kirkens, kulturens og skolens minister gik på bordel.

Bestikkelse af vidner

Scavenius' injurieresag mod Ingeman-Petersen fik den offentlige kritik og debat til at forstumme for en periode. Tre år senere faldt dommen fra Den Kgl. Landsover- samt Hof- og Stadsret. Den 14. april 1890 blev Ingeman-Petersens beskyldning om kultusministerens besøg hos den prostituerede Laura Nannestad i Knabrostræde erklæret for »mortificeret«.⁴⁴ Ingeman-Petersen blev dømt til at betale en bøde på 500 kr. til statskassen samt sagens omkostninger på 100 kr.

Når sagen alligevel langtfra var slut, skyldtes det ihærdige journalister på den folkelige Venstre-avis *Aftenbladet*.⁴⁵ Under retssagen havde *Aftenbladet* flere gange antydnet, at Scavenius formentlig havde betalt vidner for at lukke munden. I hvert fald var flere af disse rejst til udlandet netop forud for vidneindkaldelse.⁴⁶ Det gjaldt det bemeldte offentlige fruentimmer, Laura Nannestad, der efter i to omgange for retten at have benægtet et hvert kendskab til ministeren pludselig rejste til England i en længere periode.⁴⁷ Det samme gjaldt en ung mand,

42. *Morgenbladet* 23/2 1887.

43. Elias Bredsdorff: *Den store nordiske krig om seksualmoralen. En dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne*, København 1973.

44. *Ugeskrift for Retsvæsen* 1890, s. 635. Kendelsen blev ikke overraskende refereret i alle de københavnske dagblade.

45. Bladet var i slutningen af 1880'erne en boulevardavis, der trods udgangspunktet i Chresten Bergs Venstre udbredtes til en stor del af Københavns arbejderbefolkning. Med et oplag omkring 1890 på over 30.000 var det hovedstadens største dagblad. Under den djærve redaktør Emil Rex havde bladet en sikker næse for populære sensationer og politiske skandaler.

46. *Aftenbladet* 28/4 1888, 20/2 1889, 15/4 1890.

47. Scavenius havde tidligt under retssagen fabrikeret et alibi. Kultusministerens halvofficielle elskerinde, Johanne Glogau, var på et tidspunkt indkaldt som vidne men kunne intet oplyse om kultusministerens aftenfærd den 28. oktober 1885. Men

Magnus Brandt, der havde en »maskeradegarderobe« på adressen Holmens Kanal 30, lige om hjørnet fra Knabrostræde. Brandt havde en sidebeskæftigelse som oppasser, en art »postillon d'amour«, for Nannestad og andre prostituerede, som han ledsagede på diverse berygtede danserestauranter. Brandt, der af Ingeman-Petersens sagfører Alfred Christensen var udpeget som kronvidne i sagen, undgik i hele 28 måneder Hof- og Stadsrettens vidneskranke. Han gemte sig i Berlin. *Aftenbladets* skriverier, der desuden antog Københavns Politi som indblandet i bortskaffelse af vidner, blev bemærket med bekymring på højeste regeringsniveau, hvor justitsminister Johannes Nellemann overvejede sagsanlæg. Men sagen mod Ingeman-Petersen blev endelig afsluttet, førend de rejselystne vidner var tilbage.

I november 1890 eksploderede sagen imidlertid. En ung vaneforbryder ved navn Albert Christensen, kaldet »Varberg«, blev anholdt den 2. november 1890 i en sag om pengeafpresning af en hustru til en fængslet slagter i den såkaldte kvægtorvssag, hvor en række slagtere på Københavns kvægtorv blev arresteret for at svindle med kødkontrollen. Denne sag blev ført ved Københavns Kriminal- og Politirets 5. kriminalkammer. *Aftenbladet* fattede straks interesse for sagen. Allerede den 4. november havde bladet skrevet om den 28-årige Varberg, en nogen farverig type med flere tvivlsomme indtægtskilder og flere domme bag sig for blandt andet tyveri.⁴⁸ Han havde tidligere levet under trange kår, men var inden for de senere år kommet til penge. Den 6. november kunne *Aftenbladet* desuden meddele sine mange københavnertilæsere noget ganske interessant. Varberg havde i maj 1889 optrådt som vidne i Ingeman-Petersens sag, da han var en bekendt af Magnus Brandt. Det burde interessere retten såvel som offentligheden, om nogle af de penge, som Varberg på forunderlig vis var kommet i besiddelse af, havde forbindelse til Ingeman-Petersens sag.⁴⁹ Skriverierne førte til, at Varberg under pres i retten indrømmede, »... at han havde faaet sine

i et udateret brev til Scavenius, bekræftede Glogau imidlertid, at han var hos hende den 28. oktober om aftenen. I stil med Glogaus erklæring, findes i Scavenius' arkiv tillige et udateret brev fra Laura Nannestad. Her afviser hun, at ministeren skulle have besøgt hende den 28. oktober 1885. Heller ikke dette brev blev fremlagt i retten. Det alibi, han havde stykket sammen med breve fra Glogau og Nannestad, blev imidlertid ikke anvendt, da Scavenius ændrede strategi og valgte bortkøb af vidner i stedet, Rigsarkivet: Jacob Scavenius' arkiv, F. IV.: Erklæringer i den Ingeman-Petersenske Sag 1891; Rigsarkivet: Landsover- samt Hof og stadsrettens arkiv, 1. Vidnekammer, Forhørsprotokol, A.I., 1887-1889, s. 169.

48. *Aftenbladet* 4/11 1890.

49. *Aftenbladet* 6/11 1890.

mange Penge fra Kultusminister Scavenius«. ⁵⁰ I alt omkring 16.000 kr. ⁵¹ Varberg havde under Ingeman-Petersens sag nægtet såvel kendskab til Scavenius-skandalen som at have modtaget penge. Dermed havde han afgivet falsk vidnesbyrd. »Mened«, som det også hed, var en alvorlig forbrydelse, der kunne straffes med tugthus eller strafarbejde fra 2 til 10 år.

Magnus Brandt, der nu var tilbage i hovedstaden, blev indkaldt som vidne. Han erklærede i Kriminal- og Politiretten, at Varberg havde givet ham penge for at rejse, inden han skulle vidne, og fortsat sendt ham penge for at han ikke skulle vise sig i København. Magnus Brandt fortalte i detaljer, til *Aftenbladet* såvel som *Social-Demokraten*, om belastende breve og pengeoverførsler. Brandt havde den pågældende aften i oktober 1885 opholdt sig i lejligheden i Knabrostræde, da kultusminister Scavenius ankom, »med Pelskraven trukket op over Ørerne«. ⁵² Brandt hentede straks Laura Nannestad, der dinede med en herre på en restauration i nærheden. Brandts afsløringer var belastende og bekræftedes af Varberg – og de mænd havde ikke meget til overs for hinanden. Brandt beskrev Varberg som en brutal bølge, omvendt anså Varberg Brandt for at være en laps og lykkeridder.

Høj og lav i samme uskønne forening – ministre Estrup, Nellemann og Scavenius i samme bås som »Firmaet Varberg, Nannestad og Co.«, som *Aftenbladet* skrev. ⁵³ Et centralt spørgsmål var imidlertid, om Scavenius også havde betalt Varberg for at aflægge falsk vidnesbyrd i sagen mod Ingeman-Petersen. Det afviste Varberg imidlertid: »Grunden til, at han, som tilstaaet, d. 14. Mai 1889 afgav falsk Forkl., og beedigede Samme, var den, at han gik ud fra, at Cultusminister Scavenius ellers vilde tabe Sagen«. ⁵⁴ Varberg holdt således Scavenius udenfor den falske forklarings tilblivelse, men skaden var sket. I april 1891 modtog Varberg en dom på 2 ½ års tvangsarbejde for mened og afpresning. ⁵⁵

Nu skulle man tro, at netop Ingeman-Petersen ville søge at få genoptaget den tabte injurieszag, men efter *Social-Demokraten*s oplysninger

50. *Aftenbladet* 29/11 1890.

51. Rigsarkivet: Københavns Kriminal- og Politiret, 5. Kriminalkammer, Forhørsprotokol 134, s. 560.

52. *Social-Demokraten* 9/12 1890.

53. *Aftenbladet* 5/12 1890.

54. Rigsarkivet: Københavns Kriminal- og Politiret, 5. Kriminalkammer, Forhørsprotokol 137, s. 7.

55. Rigsarkivet: Københavns Kriminal- og Politiret, Justitskontoret, Pådømte Sager 1845-1919, 7/4 1891.

havde han fået et »nyt syn på sagen«. ⁵⁶ Ingeman-Petersen havde sine egne problemer at slås med. Den 12. februar 1890 fødte hans 18-årige tjenestepige, Ingeborg Munch-Lassen, tvillinger i hans og hustruens hus i Gentofte. ⁵⁷ Ingeman-Petersen, der senere erkendte faderskabet, var således blevet grundigt til lige dele grin og forargelse i København. Han ønskede derfor klart at undgå offentlighedens søgelys.

Ingeman-Petersens sagfører tog imidlertid det skridt at indstævne Laura Nannestad for falsk vidnesbyrd. Men hun var pludselig den 6. december 1890 atter afrejst til England. I den forbindelse op søgte *Social-Demokraten* et par dage efter Magnus Brandt, der efter tilbagekomst til København havde slået sig ned som pantelåner i Grønnegade. Hans bopæl var tom, og beboere i opgangen kunne fortælle, at Brandt var bortrejst uden varsel. Efter avisens mening var det næppe tilfældigt, at de to personer på samme tid forsvandt på ny. Og hvorfor lod Københavns politi for anden gang Nannestad og Brandt forsvinde ud af byen uden at gøre noget? ⁵⁸

Justitsminister Nellesmanns forsvar

Bladenes afsløringer var belastende for Scavenius og hele regeringen. Den 8. december 1890 afholdt Højre sit årlige delegeretmøde i København. Højrepressen refererede flittigt fra begivenheden, der blev afsluttet med en festmiddag på Skydebanen. Den vedtagne resolution understregede, såvel som festtalerne ved middagen, at partiet i alliance med beslægtede politiske kræfter, ville »rejse et ubrydeligt Værn for vort fra Fædrene overleverede religiøse og nationale Eje«. ⁵⁹ Forud var gået et politisk år, der indvarslede nye skillelinjer. Valget til Folketinget i starten af året havde styrket Socialdemokratiet såvel som den radikale del af Venstre. Højre mistede 3 mandater. Det samlede resultat gav afgørende grobund for nye forhandlingsbe stræbelser mellem de moderate kræfter i Højre og Venstre.

Blandt regeringens ledende ministre var valget tillige et vidnesbyrd om, at Københavns befæstning ikke længere egnede sig til at samle en større folkelig opbakning til partiet. ⁶⁰ I den forbindelse holdt justitsminister Johannes Nellesmann en meget omtalt grundlovstale i Kongens

56. *Social-Demokraten* 30/11 1890

57. Rigsarkivet: Kultusministeriets arkiv, 1. kontor, J nr. 619/1891.

58. *Social-Demokraten* 16/12 1890.

59. *Nationaltidende* 9/12 1890.

60. Ditlev Tamm: *Konseilspræsidenten. Jacob Brønnum Scavenius Estrup*, København 1996, s. 310.

Have den 5. juni 1890, der gav indtryk af, at religion, moral og sædelighed var det projekt, som alle danske mænd og kvinder burde samles om.⁶¹ Talen, der var vendt mod radikalismen og socialismen, blev trykt i alle landets højreaviser og kommenteret flittigt i oppositionspresen.

På den baggrund kom afsløringerne i *Aftenbladet* og *Social-Demokraten* på det værst tænkelige tidspunkt. Justitsminister Nellemann måtte reagere på flere fronter. Mod de graverende beskyldninger om bestikkelse, falske vidnesbyrd og bortskaffelse af vidner måtte Scavenius' støtter forsvare sig. Nærmest berømt er i den henseende en stor artikel, som Nellemann lod trykke i *Nationaltidende* den 11. december 1890. Artiklen blev indledt med en bandbulle over den hetz, der var blevet ført mod kultusministeren i den farceagtige retssag, hvor Alfred Christensen havde krævet den ene udsættelse efter den anden, blot for at føre vidner, der alene havde til formål at tilsværte ministerens omdømme:

I denne Situation kan ingen fortænke Kultusministeren i, at han paa sin Side har benyttet ethvert tilladeligt og lovligt Middel til at vanskeliggjøre sine Modstandere deres ganske ulovmedholdelige Hensigter, ved Afsløringer fra hans Privatliv at nedsætte og skade ham i den offentlige Menings Omdømme. Hvis derfor den saaledes paa den mest modbydelige Maade Overfaldne har gjort det umuligt for sine Angribere at producere mere eller mindre paalidelige Vidner ved at skaffe disse af Veien, saa er det ikke blot i en privat Sag af denne Beskaffenhed fuldstændig lovmedholdeligt, men det er endogsaa en naturlig og i alle Henseender forsvarlig Fremgangsmaade (...).

Saaledes er Kultusministerens Stilling i denne Sag. Vi beklage fuldt saavel som andre honette og rettænkende Mennesker, om der i Ministerens private Liv er Punkter, som ved en fuldstændig Hensynsløshed fra hans Fjenders Side og ved deres særegne Evne til at vække Indignation ikke mindst hos Mænd, som føle sig brøstholdne paa disse Punkter, have kunnet bruges som Vaaben imod ham.⁶²

61. Johannes Nellemann: *Det Bedste og det Vigtigste! Tale af Hs. Excellence Justitsminister Nellemann, holdt ved Grundlovsfesten i København 1890*, København 1890. Det er værd at bemærke, at forsvaret og fæstningsbyggeriet slet ikke blev nævnt i en tale, der var formet som et opgør med en »åndløs materialisme«.

62. *Nationaltidende* 11/12 1890.

Nationaltidende tvivlede ikke på, at Scavenius havde skaffet vidner af vejen. Men hvis det eneste, disse vidner kunne levere, var utroværdige historier om Scavenius, der ikke præcist angik den 28. oktober 1885, men *andre* episoder, så var det fuldt forsvarligt. Hof- og Stadsrettens dommer Hans Øllgaard havde under retssagen mellem Ingeman-Petersen og Scavenius, i overensstemmelse med datidens førende straffetsekspert Carl Goos, indskærpet over for Ingeman-Petersens sagfører, at en generel inkquisition i Scavenius' sædelige liv i almindelighed ikke var tilladt, når beskyldningen, som i dette tilfælde, omhandlede en *individuel* handling.⁶³ Nærmere bestemt hvad der var sket om aftenen den 28. oktober 1885. Derfor var Scavenius' adfærd efter alt at dømme ikke ulovlig. Han forsvarede sig alene mod en ikke lovhjemlet inkquisition. Scavenius havde alene brudt loven, hvis han havde betalt Varberg for falsk vidneudsagn i maj 1889. Men det havde Varberg omvendt afvist.

Scavenius' adfærd var med andre ord et helt legitimt og lovligt redskab i en sag, hvor Alfred Christensen og Ingeman-Petersen med alle midler forsøgte at sværte Scavenius til.⁶⁴ Endelig slog *Nationaltidendes* leder fast, at privatlivet, uanset hvad man måtte mene om ministerens adfærd, ikke måtte bruges i politiske øjemed. Nellemann forsøgte her at cementere skellet mellem privatliv og politik. Det var en ualmindelig delikat balancegang for Nellemann. På den ene side var det Nellemanns opgave at forvalte den nye moralske politiske dagsorden, samtidig med at han forsøgte at beskytte Scavenius' private moral mod politiske angreb.

En moralsk lobby

Presset kom imidlertid ikke fra Venstre, men i første omgang fra Højres to rigsdagsgrupper. Landstingshøjres leder, greve Christian Moltke, op-søgte Estrup i dagene efter *Nationaltidendes* leder for at få Scavenius fjernet.⁶⁵ Samtidig skrev *Social-Demokraten*, at flere højtstående folk i Højre nu krævede kultusministeren fjernet.⁶⁶ Desuden forlød det fra

63. Rigsarkivet: Landsover- samt Hof- og Stadsrettens arkiv, 1. vidnekammer, Forhør-protokol, A.II., 1887-1889, s. 35; Carl Goos: *Den danske Strafferets specielle Del*. Første Del, København 1895, s. 254.

64. Ingeman-Petersens sagfører, Alfred Christensen, var som radikal Venstremand kendt som en stærk modstander af Estrups styre. I en årrække var han en ledende politisk skikkelse i Københavns liberale Vælgerforening. Det gjorde det oplagt for Scavenius' støtter at fremstille retssagen som en politisk motiveret farce, se Henriksen 1913, s. 176.

65. Lindhardt 1957, s. 123.

66. *Social-Demokraten* 21/12 1890.

en ledende politiker i Folketingets Højre, godsejer Christian D. Lütichau, at også denne gruppe ville af med Scavenius. Nellemann måtte tage affære over for rygter om splittelse mellem regeringen og Rigsdagens Højre, og han lod derfor *Nationaltidende* bringe et dementi af de mange forlydender om, at kræfter i Højre skulle have krævet Scavenius udskiftet.⁶⁷ Samtidig understregede Nellemann overfor kritiske Højrefolk, at Scavenius ikke havde begået noget lovbrud i sagen mod Ingeman-Petersen.⁶⁸

Desuden forsøgte flere biskopper på ny at lægge pres på biskop Fog. Igen var det Viborgs Jørgen Swane, der førte an. Han skrev 2. juledag 1890 til biskop Fog om Scavenius' sædelige og moralskeandel: »Det staar for mig nu saaledes, at skal denne Mand forblive i sin Stilling, ville Guds Straffedomme komme over vort Folk, nærmest i Skikkelse af en omsigribende Demoralisation«. ⁶⁹ Hvordan skulle landets præster under denne minister kræve ærefrygt for Gud og kirke, når ministeriet var gennemsyret af fordærv? Scavenius måtte væk i en fart, og Swane bad Fog gå til kongen og Estrup, eventuelt med en fællesudtalelse fra biskopperne, med et ultimativt krav om en ny minister. Da biskop Fog ganske som i 1887 vægrede sig, rejste Jørgen Swane sammen med biskop Harald Stein fra Odense i midten af januar 1890 til København for at lægge pres på deres sjællandske kollega samt tale med fremtrædende politikere fra Højre. Samtidig begyndte Højres Lars Dinesen at lægge pres på biskop Fog.

Det rygtedes hurtigt i København, at biskopperne ikke ville risikere en gentagelse af situationen i 1887, hvor biskopperne forblev tavse og lod Scavenius slippe med sagsanlægget. Swane og Stein fik nu i 1891 endelig overtalt Fog til at gå til Estrup og Nellemann og gøre dem klart, at biskopperne ikke denne gang ville acceptere, at Scavenius fortsatte på posten. Historikerne har hidtil overset betydningen af Steins og Swanes Københavnsrejse. Troels Fink skrev om bisperne i januar 1891: »Udadtil foretog bisperne sig intet«. ⁷⁰ I den seneste behandling skriver Peter Garde: »Heller ikke en fælles rejse af Swane og Stein til København for at påvirke den ubeslutsomme Fog til handling hjalp«. ⁷¹ I stedet har forskningen rettet fokus på de politiske perspektiver i Scavenius' fald. Men de to biskoppers aktion gjorde det klart, at Rigsdagens Højre

67. *Nationaltidende* 24/12 1890.

68. P. G. Lindhardt & Jørgen Swane (udg.) *To højirkemænd. Brevvexling mellem bisperne H. Stein og J. Swane*, Århus 1958, s. 100-102.

69. Lindhardt 1957, s. 120.

70. Fink 1986, s. 209.

71. Garde 2009, s. 219.

og gejstligheden efterhånden gjorde fælles sag som en moralsk lobby med henblik på at fælde Scavenius.⁷² Det var netop ikke som i 1887.

Spørgsmålet er nu, hvordan regeringstoppen, reelt Nellemann og Estrup, vurderede situationen ved indgangen til 1891. Trods Nellemanns forsvar af Scavenius i blandt andet *Nationaltidende*, findes kilder, der peger på, at man overvejede at lade Scavenius falde. I fortrolighed meddelte Nellemann dette til partifællen Carl Goos den 18. december 1890: »... Mellem os – men derom Tavshed – antager jeg for sikkert efter en Samtale mellem E. og S. igaar, at S. forsvinder som Minister inden Rigsdagen træder sammen efter Nytaar«. ⁷³ Vi kender ikke præcis Estrups tanker i de hektiske decemberdage, men under alle omstændigheder forlød det i starten af januar, at Estrup tidligst ville lade Scavenius falde til april. Når Scavenius ikke faldt med det samme, skyldtes det efter biskop Harald Steins vurdering, at Estrup ikke var indstillet på at give offentligheden billedet af, at ministeriet kunne tvinges til at handle »på tryk«. Det var et udslag af det, Stein kaldte Højres »cæsarisme«. ⁷⁴ Højres ministre regerer – de lader sig ikke regere! Og kongen, Christian d. 9., var tilsyneladende, efter Steins vurdering, »aldeles uvillig til at slippe Scavenius«. ⁷⁵

Slutspillet om Scavenius

I foråret 1891 summede København af rygter om Scavenius' mulige afgang, tidspunktet herfor, og mulige kandidater som hans efterfølger. De forskellige signaler fra Estrup gav, ikke mindst da Scavenius stadig langt ind i april var minister, anledning til rygter om, at konseilspræsidenten ville beholde sin kultusminister. Da Varberg fik sin dom for mened i den Ingeman-Petersenske sag den 7. april affødte det en del

72. H. O. Lange noterede den 1. februar 1891, at »Biskopperne have været hos Kongen for at forlange Scavenius' Afgang, saa nu vil Tiden vise, hvem der saa skal være hans Efterfølger«, Helweg-Larsen (udg.) 1955, s. 246. Det kan ikke bekræftes fra andre kilder, at biskopperne også var hos kongen. Rygterne kan have taget fejl. Lange var som oftest ganske velinformeret, men det kan have været besøget hos Fog, der taltes om i hovedstaden. Uanset hvad er Langes beretning endnu et vidnesbyrd om, at man i København var klar over, at biskopperne i modsætning til 1887 havde taget initiativ til at fjerne Scavenius.

73. Rigsarkivet: Carl Goos' arkiv, pakke 6-7, Brev fra J. Nellemann til Carl Goos 18/12 1890.

74. Lindhardt & Swane 1958, s. 97.

75. Lindhardt & Swane 1958, s. 106. Se også denne vurdering i Fink 1986, s. 214. Det spillede måske en rolle her, at kongens præst, kgl. konfessionarius Jacob Paulli, støttede Scavenius på posten uanset rygterne.

barske artikler fra *Social-Demokraten* og *Aftenbladet*.⁷⁶ Men heller ikke dette fik Estrup til at handle, hvilket fik Harald Stein til opgivende at meddele Jørgen Swane, »at Scavenius' definitive Forbliven i Ministeriet nu betragtes som givet«. ⁷⁷

Sagen var dog rettere, at Estrup, stillet overfor en moralsk fælles front af Højres rigsdagsgruppe og landets biskopper, reelt i januar havde afskrevet Scavenius. Det var afgørende, at biskop Fog i modsætning til tidligere havde krævet Scavenius' afgang. Men Estrup og Nellemann søgte efter den rette politiske begrundelse for at afskedige Scavenius.

Allerede omkring nytår 1891 rygtedes det i politiske kredse, at justitsminister Nellemann havde tanker om, at sagen om understøttelse til Georg Brandes kunne bruges til at fælde Scavenius. En række videnskabsmænd, kunstnere og forfattere havde på initiativ af kunsthistoriker Julius Lange i oktober 1890 afleveret to adresser til Rigsdagen, der opfordredes til at sikre Brandes en bevilling på finansloven. Venstre havde i mange år forsøgt at bane vejen for et professorat til Brandes, men det strandede altid på Højres modstand. Men Scavenius var af ånd nærmest på Brandes' side, så med hans hjælp kunne det måske gå igennem Rigsdagen. Og den ene af adresserne var tilmed underskrevet af folk, der var kendte som Højremænd.⁷⁸ De to adresser markerede et akademisk-urbant modstykke til Lars Dinesens og Frede Bojsens ideer om en agrar-kristelig front på tværs af Højre og Venstre.

I marts 1891 kom spørgsmålet til forhandling i Rigsdagen. Scavenius ønskede ikke som minister at fremsætte forslaget i folketingssalen, hvorfor det måtte fremsættes som ændringsforslag til finansloven. Sagen blev derfor behandlet i Folketingets finansudvalg, og det tegnede til et flertal. Den 16. februar skrev Venstres Edvard Brandes til Marcus Rubin, at både Hørup, Berg og endda Bojsen ville stemme for i Folketinget. Forslaget kunne vente tilslutning fra omkring 60 medlemmer af Folketinget. Det afgørende var Scavenius rolle. Hans støtte var afgørende for at overvinde modstanden i Landstinget. Edvard Brandes vurderede: »Scavenius vilde maaske nok, men han tør ikke tale for Sagen. Nellemann vilde da lade ham falde derpaa«. ⁷⁹

Scavenius var i folketingssalen usædvanlig lunken i vurderingen af Brandes. Han kunne sige meget godt om Brandes' store betydning for

76. *Social-Demokraten* 8/4 1891; *Aftenbladet* 7/4, 10/4, 12/4 1891.

77. Lindhardt & Swane 1958, s. 124.

78. Georg Brandes: *Levnede. Snevringer og Horisonter*, Gyldendal 1908, s. 286-289.

79. Lorenz Rerup (udg.) *Marcus Rubins brevvæksling I, 1870-1892*, København 1963, s. 334.

dansk åndsliv men samtidig mindst lige så meget dårligt, ikke mindst Brandes' konstante angreb på kristendommens moralbegreber. På den baggrund afviste han adresserne. *Politiken* hæftede sig ved, at Scavenius optrådte på en for ham uvant diplomatisk vis.⁸⁰ Omvendt støttede Chresten Berg og Viggo Hørup varmt forslaget som en retfærdig kompensation for det professorat, som man her mente, at Brandes var blevet holdt borte fra af politiske årsager. Og det viste sig, at der var et bredt flertal i Folketinget for at støtte Brandes med en bevilling på finansloven på 2.000 kr. I Landstinget var sagen hurtigt overstået, og her faldt forslaget 39 stemmer mod 16. Hørup skrev sarkastisk om, hvordan gamle nationalliberale måtte vende sig graven ved det kundskabsniveau, Landstinget lagde for dagen i den rigsdagssamling, man med rette burde omtale som »Lars Dinesens Samling«.⁸¹ Den var hans ånd, eller mangel på samme, der lå over det hele.

Der var imidlertid forhandlingspolitikken, som Scavenius kunne bringes til fald på. Man kunne ikke sidde som minister, hvis man modarbejdede et så væsentligt forlig som marts-forliget 1891, der var udformet i overensstemmelse med Bojsens og Dinesens politiske forhandlingsprogram. Både Højres såvel som Det moderate Venstres presse fulgte tæt Scavenius' udtalelser om forhandlingspolitikken i april og maj 1891. Der var særlig stor opmærksomhed omkring en tale, Scavenius skulle holde i Store Heddinge den 24. maj 1891 for Højres lokale vælgerforening. Ikke mindst fordi Lars Dinesen få dage forinden havde understreget det umulige i at være politisk højremand og samtidig litterær venstremand.⁸² Ifølge *Berlingske Tidendes* referat udtalte Scavenius sig imidlertid ganske fordrageligt om forhandlingspolitikken mellem Bojsen og Dinesen:

Er der Udsigt til Forlig, der gør Ende paa de abnorme politiske Tilstande? Taleren tror det, om end det næppe vil ske før efter de næste Valg. Hvis det moderate Venstre og Højre gaar nogenlunde uskadte eller styrkede ud af Valgkampen, saa vil Omstændighedernes Magt ganske sikkert hidføre et politisk Forlig. Hvad skulde saa et saadant Forlig gaa ud paa? Ja, man kan jo ikke forlange, at Venstre fuldt ud skal godkende Regeringens Handlemaade; men allerede det, at Venstre uden Hensyn til de bestaaende Forhold giver Regeringen vigtige og indgribende Love, maa, som det næ-

80. *Politiken* 7/3 1891.

81. *Politiken* 4/4 1891.

82. *Berlingske Tidende* 25/5 1891

ste Skridt medføre, at man slaar en Streg over det, der er sket, og søger en Overenskomst om Stridsspørgsmaalene. Man maa enes om Love, der kan træde i stedet for de provisoriske Love.⁸³

Og med hensyn til forsvaret, der om noget havde været hjertesagen for Scavenius, vurderede han, at man var kommet til en foreløbig afslutning med det allerede opnåede. Det var en væsentlig indrømmelse fra en mand som Scavenius, der tidligere meget konsekvent havde sat fæstningsspørgsmålet over et hvert hensyn til parlamentariske forhold. Scavenius tilpassede utvivlsomt sine udtalelser til en situation med en vaklende taburet under sig. Omvendt ville en udtalelse med den bevågenhed, der var om alt, hvad Scavenius sagde på det tidspunkt, forpligte ham fremover. *Politiken* bemærkede, at Scavenius nu optrådte som en »sammensmelter«, som var det udtryk, avisen brugte om forhandlingspolitikkerne.⁸⁴ For så vidt havde Scavenius allerede i efteråret 1890 sænket kården for Bojsens forhandlingspolitik. På et møde den 30. november, også i Store Heddinge, kommenterede han Bojsens plan for samarbejde mellem Højre og Venstre: »Det var unægtelig heldigt, om man kunde naa til et politisk Forlig«.⁸⁵

Men fra Lars Dinesen lød kravet stadig, at Scavenius skulle gå af. I det omfang, at forligsbestræbelserne handlede om at samle Højre om et fælles forsvar for traditionelle religiøse og nationale værdier, var Scavenius i vejen. Og Scavenius var bitter. Han havde talt pænt om forhandlingspolitikken. Han havde oven i købet ladet Brandes i stikken og loyalt støttet og stemt for alderdomsforsørgelsesloven, der var et af de meget synlige resultater af forhandlingspolitikken. Alligevel var han klar over, at hans fyring stod nær. Han anede, at han skulle ofres på grund af sit privatliv. Nu var det ikke længere politikken, men personen, der stod i vejen.

Den 6. juli 1891 forelagde Estrup en indstilling til kongen om Scavenius' afskedigelse med den officielle begrundelse, »...at han paa forskellige Omraader af ikke ringe Betydning for det ham betroede Ministerium ikke er i fuld Overensstemmelse med sine Kolleger og vel heller ikke med i alt Fald en Del af det Parti, hvortil han hidtil har sluttet sig«.⁸⁶ Det blev tolket og var også ment på den måde, at det var modstanden mod forhandlingspolitikken, både i politisk praksis såvel

83. *Berlingske Tidende* 26/5 1891. Talen blev også refereret i *Dagens Nyheder* 25/5 1891.

84. *Politiken* 26/5 1891

85. *Politiken* 2/12 1890.

86. Cf. Rambusch 1988, s. 194.

som den ideologiske baggrund, der blev brugt som begrundelse for hans afskedigelse. Kynisk betragtet forsøgte Estrup på den måde, at sikre sig selv en vis kobling til forhandlingspolitikken. Sådan opfattede Scavenius det også. Ved afskeden skal han have sagt til Estrup: »Denne Gang er det mig, der kommer til at gaa; næste Gang bliver det dig«. ⁸⁷ Biskop Jørgen Swane tolkede Scavenius' afgang som en udløber af Fogs krav til Estrup og Nellemann i januar. Ganske vist gik der et halvt år, men Swane var ikke i tvivl: »Udtalelsen fra Kirkens Side har været et betydningsfuldt Lod i Vægtskaalen«. ⁸⁸

Scavenius var bitter og udsendte den 10. august i *Dagens Nyheder* og *Nationaltidende* en artikel »Til mine Vælgere«. Hvis et politisk comeback måske havde været muligt efter en periode med lav profil, var det med denne artikel helt umuligt. Han rettede en voldsom kritik af sit eget parti for at være naive i forhandlingerne med de uvederhæftige moderate, som aldrig ville føle sig forpligtet til at indfri den veksel på fremtiden, som var det eneste, Højre havde fået ud af forliget i marts 1891. Men Højres tragedie var i virkeligheden, at partiets problemer ikke skyldtes hverken socialister eller Venstrefolk – men Højre selv. I sin iver efter at tækkes middelmådigheden havde man sat det danske frisind over styr, og Højre ville med en fortsat kurs i den retning miste al kraft og betydning. Med andre ord: Et parti under Lars Dinesen ville køre i sæk.

Uanset om denne bredside var Scavenius' helt uforbeholdne mening eller farvet af hans stærke bitterhed, var det første gang, han reelt offentligt talte dunder imod forhandlingspolitikken. Indtil da havde han, som også *Politiken* i dagene efter fyringen fremlagde adskillige eksempler på, reelt indordnet sig under forhandlingspolitikken. Det er rigtigt, at Scavenius modarbejdede regeringen. Men det var først *efter* afskedigelsen. En offentlig udtalt modstand mod forhandlingspolitikken var resultatet af fyringen, og ikke årsag til den. Det er desuden værd at bemærke, at Venstre på intet tidspunkt krævede ham fjernet i foråret 1891.

Th. Thaulows fokus på det privatliv og moral som afgørende, er den mere sandsynlige forklaring. I en redegørelse til sine ministerkolleger i juni, hvor Scavenius forsøgte at undgå fyringen, skrev han følgende, der vidner om hans erkendelse af situationen: »Højre har hidtil været et aabent Parti, om jeg maa udtrykke mig saa. Vi have ikke spurgt om

87. Cf. Neergaard 1935, s. 255.

88. Lindhardt 1957, s. 127.

hinandens Vandel og Livsanskuelse«. ⁸⁹ Derfor var han efter fyringen så bitter. Han følte afgjort selv, at han netop havde gjort alt, hvad man kunne forvente efter den herskende politiske situation. Privatlivet var offentligheden uvedkommende, og hans rolle som kultusminister krævede ingen særlig dyd eller moral.

Der er næppe tvivl om, at den brede offentlighed uden for kredse var med Scavenius. Redaktør Carl Carstensen på *Dagens Nyheder* skrev til Scavenius den 19. juli 1891 og bad ham besinde sig i forhold til Lars Dinesen og Rigsdagens Højre:

Det kan da ganske i Almindelighed siges, at de for Øjeblikket ikke er langt fra at være en populær Mand i Kjøbenhavn, for saavidt som i det Passerede den almindelige Sympathi ubetinget er paa Deres Side. ⁹⁰

Carstensen vurderede, at Scavenius på grund af hans popularitet i befolkningen, trods rygterne om prostitutionsbesøg og bestikkelse af vidner, efter en periode atter kunne indtage en central politisk placering. Hans politiske manifest tre uger senere, den 10. august, umuliggjorde naturligvis dette. Et efterfølgende bittert opgør med Lars Dinesen blokerede for alle veje i Højre.

Men det illustrerer hans fortsatte popularitet. Han nød respekt, selv i kredse, der absolut ikke bifaldt Scavenius' syn på demokrati, parlamentarisme, forsvar og sociale reformer, hvor han lå yderst til højre. Den radikale journalist og forfatter Th. Graae udgav i 1892 en række små biografier over fremtrædende politikere – heriblandt Scavenius. Graae sammenholdt hans politiske skæbne med forgængeren, J.H.C. Fischer:

De yndede ikke skummel Pietisme, ej heller flad Folkekirkelighed, imponeredes ikke af Universitetets tomme Glimmer, vovede endog at lægge et godt ord ind for Georg Brandes. Saa faldt de, thi – som Steffensen, Dinesen, Berntsen og Bojsen siger – den fra Fædrene overleverede Tro skal fremfor alt bevares. Tronens bedste Forkæmpere findes ved Alterets Fod. ⁹¹

89. Carl Trock: »Scavenius forsvarer sin politik. En redegørelse fra maj-juni 1891«, *Historie/Jyske Samlinger*, Ny Rk., 4, 1957, s. 297.

90. Rigsarkivet: Jacob Scavenius' arkiv, Brev fra Carl Carstensen til Jakob Scavenius 19/7 1891.

91. Th. Graae: *Moderne Profiler*, København 1892, s. 13-14.

Og hans drabelige forsvar i august 1891 blev for Graae et vidnesbyrd om Scavenius' fremsyn, selvstændighed, energi og fordomsfrihed. Hans mange fejl til trods, ender Scavenius, i stil Brandes, med at blive et symbol på fremskridt mod reaktionen.⁹² Det store fald fra magten sikrede ironisk nok Scavenius det store eftermæle.⁹³

Konklusion

Carl Ingeman-Petersens påstand om Scavenius' besøg hos den prostituerede Laura Nannestad blev mødt med overvejende to forskellige reaktioner i 1887. På den ene side stod interpellanten Ingeman-Petersen med sin kritik af ministerens dobbeltmoral samt kravet om, at en kultusminister altid skulle være af uplettet rygte. Kultusministerens livsførelse var ikke en privat sag, men et spørgsmål om den sande kristne moral, som skulle herske både i private og offentlige forhold. Ingeman-Petersen blev i 1887 flankeret af en stor del af gejstligheden, som, hvad enten de offentligt ytrede sig om det eller ej, krævede ministerens afgang, hvis rygterne var sande. Forholdet mellem kirke og stat hvilede ifølge en række præster såvel som biskopper på en overenskomst, hvor staten skulle tage behørigt hensyn til kirkens ret til en minister med en ren kristelig moral. Ministeren var kirkens øverste leder og et moralsk forbillede for befolkningen.

På den anden side stod Scavenius selv, der hævdede, at sagen var af privat karakter, og at han som folkevalgt politiker ikke kunne afkræves en særlig moral som kirkens minister. Hans embede var verdsligt og politisk-administrativt. Derfor mente Scavenius end ikke, at han behøvede at kommentere beslutningen personligt, men kunne lade domstolen tale. Det var i stedet Ingeman-Petersen, der ved at have bragt private forhold om ministeren ind i valgkampen i 1887 havde gjort skandale. Her blev Scavenius reelt støttet af den politiske opposition samt dagbladene, hvor der på lederplads blev rettet kritik af Ingeman-Petersens fremfærd, der navnlig i Højres presse blev fremstillet som en galnings værk. Tidlige forsøg på at slå politisk mønt af sagen blev samtidig i Folketinget effektivt demonteret af Chresten Berg, der ikke mente at sagen havde politisk relevans.

For kritikere af Ingeman-Petersen var det afgørende ikke, om be-

92. Selv Viggo Hørup, selve fæstningssagens hovedmodstander, gav ham i et portræt fra 1895 gode karakterer og betragtede ham som et offer for reaktionen i sammensmelternes kristelig-agrarer middelmådighed, *Politiken* 24/1 1895.

93. Man kan let spore en helte- og martyrstatus i fremstillinger af Scavenius helt frem til nutiden, eks. Peter Garde 2009. Han var den brave danske mand, krigshelten fra 1864, og ikke mindst den livlige og usnobbende aristokrat.

skyldningen var sand eller ej, men derimod det faktum, at den i det hele taget var fremsat offentligt på valgdagen. Ingen anfægtede Ingeman-Petersens ytringsfrihed, men denne frihed var samtidig fulgt af kravet om adskillelse af det private og det offentlige. Skellet mellem det private og det politiske var en hjørnesteen i det unge borgerlige demokratis selvforståelse. I en stor del af offentlighedens øjne var Carl Ingeman-Petersen således den egentlige normbryder.

Historikerne har hidtil taget Estrups officielle begrundelse for fyringen for gode varer. Men herved har de overset de interesser, der var forbundet med netop at konstruere den forklaring på Scavenius' afgang. Tilmed har forskningen ikke haft blik for den »dobbelt-bevægelse«, der kendetegnede Estrups og Nellemanns håndtering af sagen. Scavenius-sagen skulle håndteres på to fronter; spørgsmålet om krav til netop kultusministerens moral samt spørgsmålet om forholdet mellem privatliv og politik.

Denne undersøgelse har vist, at Scavenius blev afskediget efter pres fra en moralsk lobby bestående af Rigsdagens Højre og landets biskopper anført af Bruun Jul Fog, der i januar 1890 fremsatte kravet om kultusministerens afgang. Hverken kongen eller konseilspræsidenten kunne i længden sidde et så massivt krav om en særlig kristen og sædelig moral af landets kultusminister overhørig. Men samtidig kunne privatlivet og den moralske indignation ikke gøres til afskedigelsesgrund af frygt for, at politikere generelt derved risikerede inkquisition i privatlivet som et politisk våben. Alle politikere, også i Venstre, havde en klar interesse i at undgå præcedens for en sådan udvikling. Derfor afviste Venstre at bruge sagen politisk. Og det er samtidig baggrunden for at forstå Nellemanns berømte artikel i *Nationaltidende* i december 1890.

I det *specifikke* tilfælde måtte Estrup bøje sig for et moralsk krav, men *generelt* måtte grænsen mellem politik og privatliv beskyttes. Derfor søgte Estrup en politisk begrundelse for at skille sig af med Scavenius. Valget faldt på Scavenius' påståede modstand mod forhandlingspolitikken, hvilket ved nærmere eftersyn synes at hvile på et tvivlsomt grundlag. Men alene derved lykkedes den dobbeltstrategi, der gik ud på at fjerne Scavenius uden formelt set at signalere overskridelse af grænsen mellem det private og det offentlige. Denne begrundelse for afskedigelse af Scavenius gav samtidig Estrup mulighed for at forlænge sit eget politiske liv. Ved at trække sagen ud indtil juli 1891 kunne Estrup desuden signalere, at han, og ikke opinionen, bestemte tid og sted for afskedigelsen.

Summary

The Scavenius Affair 1887-1891. The Minister of Ecclesiastical Affairs between moral and politics

It caused a great public scandal in 1887 when the Danish Minister of Ecclesiastical Affairs and Education, the conservative Jacob Frederik Scavenius, was accused of paying a visit to a prostitute in Copenhagen. Bishops and several clergymen believed that the minister in his private life was under an obligation to serve as a model of good Christian moral behavior. The minister had to refute the accusations in public or be dismissed, they argued. Scavenius, on the other hand, argued that he was no servant of the church. His office was secular and he was no more than any other civil servant obliged to act as a moral example. He had committed no crime and the accusations were related to a private matter, not a public one. The political opposition, the liberal political party, as well as the public opinion in general took side with Scavenius in defending the distinction between the private and the public sphere. Scavenius successfully took his accuser, a religious businessman of Copenhagen, to court for defamatory statements.

Nevertheless, in late 1890 the scandal once more burst in to flames when newspapers revealed that Scavenius during the trial paid central witnesses to disappear for many months, only to reappear when the trial had cleared Scavenius in public. The leading members of the conservative government and the government press defended the removal of witnesses in a political infected trial. The lawyer of the defendant, a liberal politician, used doubtful witnesses only to throw mud at Scavenius.

Still Scavenius stayed in office, but in the summer of 1891 he was suddenly dismissed by the head of government, J.B.S. Estrup, on the ground that Scavenius no longer complied with the political agenda of the government. Most scholars tend to emphasize the significance of a political compromise between the conservative government and a faction of moderate liberals in the spring of 1891. Presumably, Scavenius, a conservative hardliner, was a fierce opponent of compromising with liberals and had to be removed from office. However, historians seem to neglect the fact that Scavenius actually supported a political compromise with liberals prior to the summer of 1891. And no liberal politician ever insisted on the removal of Scavenius. Actually, historians have been rather uncritical in their interpretation of the official statement of Estrup as well as memoirs of leading liberal politicians. Estrup, no sincere advocate of political compromise himself, had a clear interest in the construction of this particular political reason for

dismissing Scavenius in order to postpone his own political status as leader of the government.

This article argues that Scavenius was discharged because of the moral scandal of 1887 and the subsequent scandalous trial. Even though Scavenius according to legal experts did not violate any law, Estrup was forced to dismiss him because of growing aversion against Scavenius among conservative politicians of parliament and a united clergy. Actually, Estrup in the end had to give in to the demand for a »pure« and morally unchallengeable Minister of Ecclesiastical Affairs. But if the private moral was proclaimed ground for dismissal, the government would cross the line between the private life and the political/public life. Then, actually, all politicians in the future would risk a public inquisition in their private life. The government as well as the opposition shared a common interest in the protection of the private sphere. For that reason, a political »official cause« for the fall of Scavenius was much more convenient for all sides of parliament. So the strategy was twofold; a specific dismissal of Scavenius on moral and private grounds without generally going beyond the boundary between the private and the political/public sphere.